

OKUPATORSKA PODELA JUGOSLAVIJE I USPOSTAVLJANJE KVISLINŠKIH REŽIMA

Hitlerova odluka 27. marta 1941. da napadne Kraljevinu nije predviđala samo uništenje jugoslovenske vojske i okupaciju jugoslovenske teritorije, već i razbijanje Jugoslavije kao države. Posle njenog vojnog poraza, Nemačka, Italija, Mađarska i Bugarska išle su na nasilno pravno sticanje posednute teritorije, zasnovano na shvatanju debelacije, zapostavljajući ne samo činjenicu da je prinudno okončanje državnosti neodrživo sa stanovišta međunarodnog prava već i da je vlada Kraljevine Jugoslavije objavila da nastavlja rat. Stvaranjem zavisnih režima i nesamostalnih državnih tvorevina na tlu Kraljevine u toku rata Nemačka i njene saveznice učvršćivale su shvatanje o gašenju jugoslovenske državnosti. Fašističke sile prilazile su razbijanju Kraljevine kao navodnom ispravljanju nepravde versajskog sistema, izjavljujući da uništavaju jednu veštačku državnu tvorevinu, da kažnjavaju Srbe kao jezgro te države i da nacionalno oslobađaju porobljene narode u njoj, a u stvari su zadovoljavale svoje teritorijalne aspiracije, izgrađene na tobože istorijskim i etničkim obrazloženjima.

Kao vodeća sila osovine, vojno najjača i, posebno, posle 27. marta najzainteresovanija za brz napad na Kraljevinu Jugoslaviju — Nemačka je davala inicijativu za njenu deobu i državno uništenje. Opšta Hitlerova odluka da se Jugoslavija vojno i državno razbije, poznata kao Generalni plan, razrađena je u internom nacrtu o organizaciji uprave na jugoslovenskom području 6. aprila u organima Trećeg Rajha. Nova Hitlerova direktiva, pod nazivom Privremene smernice za podelu Jugoslavije, od 12. aprila 1941, koju je potpisao feldmaršal Vilhelm fon Kajtel, takođe je otkrivala odlučujuću ulogu Nemačke u toj deobi. Smernice su predviđale da se Gorenjska, Donja Štajerska i slovenački deo Koruške priključe Trećem Rajhu, da Bačka, Baranja i Prekomurje pripadnu Mađarskoj, da

Banat, područje rudnika Bora s okolinom i Stara Srbija potpadnu pod nemačku vojnu upravu, da se Makedonija pripoji Bugarskoj i da Hrvatska postane nezavisna država. Političko uobličavanje Bosne i Crne Gore prepušteno je Italiji. Vodeća uloga Nemačke u definitivnom političkom i ekonomskom uređivanju osvojene teritorije i odlučivanju o njenoj sudbini u okvirima „novog poretka“ ponovo je potvrđena u Beču 21—22. aprila 1941, prilikom razgovora Joahima fon Ribentropa i Galeaca Čana, bez obzira na nemačka uvažavanja italijanskih i drugih savezničkih intervencija za popravljjanje granica i proširenje političkih kompetencija na teritorijama koje su bile predmet deobe posle aprilskog vojnog sloma Kraljevine.

Već i najsumarnija analiza ovih direktiva, savezničkih dogovora i intervencija pokazuje nemačko odstupanje od prvobitnih rešenja, predloženih na početku aprilskog rata, kao i sukobe interesa prilikom podele jugoslovenske teritorije. Dok je pomenuti nacrt od 6. aprila govorio o ustanovljivanju Hrvatske kao „autonomne države“ pod mađarskim uticajem, dakle isključujući italijanske pretenzije, dotle su Privremene smernice polazile od organizovanja Hrvatske unutar „narodnosnih granica“ kao nezavisne države. Prilikom bečkih razgovora Nemačka je Italiji prepustila politički uticaj u Hrvatskoj, uvažavajući nameru Italijana da s ovom uspostave personalnu uniju, iako se sama *de facto* nije odrekla vojnog i ekonomskog prisustva u hrvatskoj zemlji, pogotovu ne u svojoj viziji sutrašnje Evrope pod nemačkim vodstvom. Nacrt takođe nije predviđao proširenje italijanskog uticaja na Bosnu, koja se kao italijanska interesna zona pominje tek u Privremenim smernicama, iz čega bi proizilazilo da stvaranje Hrvatske u „narodnosnim granicama“ nije obuhvatalo bosansku zemlju.

Okupatori su porazili Kraljevinu Jugoslaviju, raskomadali državnu teritoriju, razbili postojeći sistem vlasti, integrišući u sastav okupacionog aparata deo ustanova i organizacija koje su sa njihovog stanovišta bile primenljive (banovine u Srbiji, sreska načelstva, opštine, žandarmeriju, deo policijskih snaga, itd.). Težili su prilikom podela da zavade njeno stanovništvo kako bi trajno sprečili obnovu vojno poražene države. Pored favorizovanja, odnosno diskriminacije određenih nacionalnih i etničkih grupa, uništenju Jugoslavije za večita vremena trebalo je da posluži i ekonomska politika. Jugoslavija je izdeljena na deset jedinica koje nisu obrazovale celine, iako su stekle

različiti status. NDH je oduzeta Dalmacija, dok su Makedoniju delili Bugari i Italijani, odnosno njihovi štićenici, albanski kvislinzi, nosioci koncepcije velike Albanije. Podeljene oblasti bile su među sobom izolovane ili slabo povezane, zbog neprijateljstva kvislinških grupa ili mnogobrojnih granica, najvećim delom nesposobne za ekonomski život. Stoga je Herman Gering i žalio zbog razbijanja jedinstvenog ekonomskog prostora. Kao veštačke jedinice one nisu odgovarale zahtevima socijalne i ekonomske prirode. Kvislinške grupe u prostorno odeljenim oblastima dobijale su raznoliki politički položaj i pravni režim. Podela je vršena u znaku potpirivanja i razvijanja šovinizma između naroda i narodnosnih grupa koje su dotle živele u Jugoslaviji. Izvršena je sistematski i s namerom da se neki od naroda nađu u što nepovoljnijem položaju. Srbija je bila jedina pod vojnom upravom, opterećena ratnim kontribucijama i stešnjena sa svih strana neprijateljskim državama i režimima. Veze Milana Nedića sa maršalom Antoneskuom mogle su tek delimično da amortizuju zajedničke neprijatelje Srbije i Rumunije — Bugarsku i Mađarsku. Nemačka je faktički imala najjači položaj na Balkanu, ali je Italija više nego zagazila u njegov zapadni deo. Uklinjujući se duboko, Italija je doprla nadomak Vardara i Skoplja. Od Kosova i Metohije Italija je vršila pritisak prema Bugarskoj i Srbiji. Forsirajući stvaranje Velike Albanije, Musolini je obećavao Albancima da će kvislinšku državu proširiti predelima Kosova i Čumurije u Grčkoj. Italija je razjarivala kod srpskih krugova postojeće strasti na Prizren, kao na „srpski Carigrad“, a na Kosovo kao kolevku srpske države i središte starostavnih kulturno-istorijskih znamenja i svetišta. Držeći Crnu Goru, ona je kontrolisala strategijski značajnu Boku Kotorsku, anektirajući je u sastav Carstva. Na Dalmaciju je isticala „pravo“ po osnovu etničkih razloga, iako Italijana nije ni bilo u ovoj oblasti, što su znali i Nemci, i kvaziistorijskih razloga, iza čega je stajao strateški interes obezbeđivanja baza na Jonskom i Jadranskom moru. Ova oblast je za Italiju bila i trajni mostobran za ugrožavanje NDH koja joj se isprečila na putu za Podunavlje.

Nemačka politika u okupiranim zemljama Evrope prihvatila je fašističke pokrete i organizacije kao prevratničke snage u službi nemačke politike, ideološki istovetne ili bliske, povezane sa nacionalsocijalizmom i fašizmom bez rezerve, spremne na Poslušništvo i izvršenje naređenja, ali im nije iskazivala povere-

nje u vršenju javnih funkcija, pretpostavljajući im građanske snage većih razmera političkog uticaja i ukorenjenje u narodu, koje su se izjašnjavale za nemačku politiku. U Francuskoj posle vojnog sloma vlast nije predata malobrojnim fašističkim pokretima i organizacijama već pobedniku kod Verdona, maršalu Filipu Petenu, koji je u težnji da izvede nacionalnu revoluciju potpuno smetnuo s uma da se u tekućem ratu radi o sukobu fašizma i antifašizma, sila totalitarizma i demokratije, a ne o isključivom, vekovnom odmeravanju snaga Nemačke i Francuske, vođenom s naizmeničnom srećom. Vlast u prvoj fazi rata nije predata ni Vidkunu Kvislingu, norveškom nacisti, iako mu je do nje bilo i te kako stalo. U zemljama tzv. mediteranskog fašizma vlast su držali Francisko Franko i Antonio de Oliveira Salazar, povezani sa klerikalnim krugovima, i uz oslon na vojsku. U Jugoslaviji je posle 27. marta učinjen pokušaj sa Vlatkom Mačekom, s obzirom na uticaj HSS-a, ali koji u toj fazi nije uspeo, jer se vođa HSS opredelio za ulazak u vladu od 27. marta posle ispunjavanja uslova vezanih za status Banovine. Tek kada nije uspelo izdvajanje Hrvatske iz sastava Jugoslavije putem HSS-a, nemački opunomoćenici u Jugoslaviji su se okrenuli ustašama.

Prilikom deobe Jugoslavije Nemci su očigledno davali prvenstvo svojim vojno-ekonomskim interesima, vezanim za povećavanje ratnog napora kao najvažnije pitanje pred novu sudbonosnu kampanju na istoku. Nemački strategijski interesi ogledali su se u nastojanju da zadrže najvažnije saobraćajne i vojne tačke, s obzirom na pozadinu budućeg nemačko-sovjetskog fronta, zaleđe Mediterana i rat u severnoj Africi. Nemci su pod svojom strogom kontrolom držali pruge: Beograd — Niš — Skoplje i Beograd — Niš — Sofija, kao i Dunav kojim su prevozili naftu iz Rumunije. Ovaj „koridor“ morao se posedovati i braniti iz vitalnih vojnih razloga. Jugoslavija je, i pre rata, u nemačkim ekonomskim analizama tretirana kao zemlja bogata boksitom, hromom, olovom, bakrom, gvožđem i drugim strateški značajnim rudama, šumom, stokom i životnim namirnicama, čija je eksploatacija u novim uslovima trebalo da bude maksimalna. Posedujući Trepču i osiguravajući eksploataciju rudnika boksita u Dalmaciji i Hercegovini, kao i hroma u Makedoniji, Nemci uopšte nisu vodili računa o razgraničenju između saveznicima niti o njihovom političkom prestižu i ekonomskim interesima. Vodstvo Trećeg Rajha nastojalo je da

zadovolji svoje inferiorne prijatelje, ali i da ne ugrozi vlastite vitalne vojne i privredne interese, među kojima održavanje dunavske plovidbe i saobraćaja moravskom dolinom, važnom lza veze s Grčkom i Mediteranom, a preko Bugarske s Malom Azijom i Bliskim istokom. Nalazeći se pred ostvarivanjem plana „Barbarosa“, Hitler je u jugoslovenskom prostoru želeo mir i red, dezangažovanje vojnih snaga koje su učestvovala u napadima na Jugoslaviju i Grčku, i njihovo što brže okupljanje na polaznim pravcima napada na SSSR radi obezbeđivanja južnog boka budućeg nemačko-sovjetskog fronta. Zarobljavanjem glavnine jugoslovenske vojske, zajedno s komandnim kadrom, i njenim odvođenjem u nemačke logore kao da su Hitlerove težnje bile ostvarene. Za svaki slučaj, kapitulacionim aktom ipak je predviđeno da će se sa svakim onim ko uzme učešće u akcijama protiv okupatora postupiti kao sa „slobodnim strelcem“ (franktirerom). Vrhovi Trećeg Rajha nameravali su da se pri uspostavljanju okupacionog sistema na tlu Srbije i Jugoslavije obračunaju s vinovnicima događaja koji su prethodili aprilskom napadu na Jugoslaviju i, po njima, izazvali ga, posebno s britanskim obaveštajnim centrima kao podstrekačima otpora protiv Hitlera. Nemački naponi u Srbiji neposredno posle aprilske kapitulacije bili su usmereni na razbijanje britanskih obaveštajnih i radio-centara i hvatanje izazivača i vođa demonstracija od 27. marta. U Beogradu su, posle ulaska nemačkih trupa, boravili admiral Vilhelm Kanaris, šef vojne obaveštajne službe, i Rajnhard Hajdrih, rukovodilac Glavnog ureda bezbednosti Rajha, da bi na licu mesta dali instrukcije za organizaciju obaveštajne službe i borbu protiv špijunske mreže Velike Britanije.

Planovi o okupaciji i deobi teritorije Kraljevine Jugoslavije pokazivali su da prvobitna ideja o stavljanju Srbije („stare Srbije“, bez Makedonije) pod vojni režim nije odbačena, i tako svedočili o nemačkoj doslednosti u nastojanju da na tom prostoru zavede vojnu vlast, što će biti jedinstven slučaj u okupiranoj Jugoslaviji; u nemačkim očima, Srbi su bili vodeća snaga u stvaranju jugoslovenske države, njenom održavanju, i akciji njenih vojnih i političkih činilaca 27. marta. Nemačka Vrhovna komanda Vermahta je 10. aprila 1941. uputila Uputstvo Komandi 12. armije, naređujući loš postupak sa „srpskim ratnim zarobljenicima, pre svega prema oficirima“, jer je to naredio firer, gledajući u njima „pokretače raskidanja ugovora“. Nemci-

ma su u tome, zahvaljujući opštem košmaru i depresiji, pomagale žrtve — aktivni oficiri, koji su i posle vojnog sloma izvršavali nemačka naređenja. Komandant II armijske oblasti u Sarajevu, armijski đeneral Dragomir Živko Stojanović, izdaje 16. aprila 1941. naređenje, sprovodeći naređenje komandanta nemačkih trupa, o održavanju reda po ulasku nemačkih trupa u Sarajevo. U njegovom naređenju stoji, između ostalog, da „Oficiri aktivni i rezervni, podoficiri, kaplari, i redovi smatraju se ratnim zarobljenicima na odsustvu, s tim da oficiri mogu noćivati kod svojih kuća, ali su dužni svakoga dana javljati se u Komandu Mesta koju vodi nemački pukovnik g. Beker". Naredbom Komandanta pozadine Vrhovne komande Jugoslovenske vojske od 17. aprila 1941. upozoreni su područni komandanti da se pridržavaju naređenja nemačkog komandanta.

Joachim Ribentrop je bio odlučan da Nemačka ne može trpeti da Srbija ostane žarište nemira, smatrajući da Nemcima u izvođenju ovog plana može ponajviše pomoći Pavelić, koji bolje od drugih poznaje „zavereničku kliku" i organizacije „Crne" i „Bele ruke". Misija poverljivog Ribentropovog čoveka Edmunda Vezemajera u Srbiji posle aprilskog rata pokazuje značaj koji je nemački vrh poklanjao likvidaciji „zavereničkog društva" koje je po njima, iz te zemlje uvek širilo nemire. Prilikom „parcelisanja" jugoslovenske državne teritorije u Beču, Ribentrop je 22. aprila 1941. označio kao glavni cilj novog uređenja na Balkanu sprečavanje, zauvek, ponavljanja „izdaje" kakvu je Srbija počinila posle pristupanja Jugoslavije Protokolu Trojnog pakta 25. marta 1941.

Nemačka je u sprovođenju takve okupacione politike mogla da računa na podršku saveznica koje su uzele učešća u ratu protiv Jugoslavije i očekivale zadovoljenje svojih starih revizionističkih zahteva, na unutrašnje fašističke i ultranacionalističke snage i na njihovo rešavanje nacionalnog pitanja izazivanjem nacionalnih sukoba i raspaljivanjem bratoubilačkih strasti do stepena koji ne bi dovodio u pitanje nemačko shvatanje reda i mira i iskorišćavanje prirodnih bogatstava razdeljene Kraljevine. U Evropi nije bilo nijedne okupirane države kojoj je Hitler namenio takvu sudbinu kao Jugoslaviji, izuzmemo li Čehoslovačku izdvajanjem Sudeta 1938, Tišine Slovačke 1939. i stavljanjem Češko-Moravske pod nemački protektorat i podelu Poljske.

Nemačko okupaciono područje je obuhvatalo površinu od 128.000 km² sa oko 10 miliona stanovnika, italijansko preko 80.000 km² sa 4 miliona stanovnika, bugarsko 28.230 km² i 1.260.000 stanovnika i mađarsko 11.600 km² i 1.145.000 stanovnika.

Protivurečnost interesa između fašističkih sila u vezi s deobom Jugoslavije davala je pečat njihovim odnosima za sve vreme rata. Mada su razgraničenja između Nemaca i Italijana bila izvršena privremeno u korist Italije, ona nisu uspevala da prikriju prevlast Trećeg Rajha u okvirima „nove Evrope“ i u obezbeđivanju privrednih, političkih i vojno-strateških interesa. Demarkaciona linija između Nemaca i Italijana povučena je polovinom maja 1941. od stare italijansko-jugoslovenske granice i išla preko Lučke, Ježice, Litije, Cerklja, Samobora, Petrinje, Gline, Bosanskog Novog, Sanskog Mosta, Mrkonjić-Grada, Donjeg Vakufa, Sarajeva, Ustiprača, Priboja, Novog Pazara, Orlove čuke, Šar-planine, Tetova, Ohridskog i Prespanskog jezera. Nemačko-italijanske protivurečnosti ispoljavale su se posebno na području Nezavisne Države Hrvatske. Nemački opunomoćeni general Gleze fon Horstenau i poslanik Zigfrid Kaše, „obergruppenfirer SA“ („jurišnih odreda“ Nacionalsocijalističke stranke), zastupali su faktički interese Trećeg Rajha i NDH, s tim što je Kaše bio i siva eminencija ustaškog režima. U predistoriji proglašenja NDH i u neposrednom činu posebnu ulogu je odigrao Ribentropov izaslanik Edmund Vezemajer, poznat kao „babica“ ove naci-fašističke tvorevine ili „hrvatski otac domovine“. Italija je anektirala Dalmaciju, stvarajući, pored riječke, zadarsku i splitsku pokrajinu, koje su se, s bokokotorskom, nalazile pod upravom guvernera Dalmacije u Zadru i predstavljale teritoriju tzv. prve zone. Druga zona je bila demilitarizovana i prostirala se od anektiranih područja do planine Plješivice, Šatora i Prenja, dok se treća zona protezala do italijansko-nemačke demarkacione linije.

Italijanski i bugarski interesi sukobljavali su se na području Makedonije: Bugari su težili da prodru dalje na zapad, posebno da preuzmu Ohrid, a Italijani da prošire uticaj u zapadnoj Makedoniji u korist svoje štitičnice Velike Albanije, kvislinške države stvorene jula 1941. godine.

Mađarska i Rumunija polagale su pravo na jugoslovenski deo Banata, pozivajući se na potrebu uključivanja svojih nacionalnih manjina u sastav matičnih država. Maršal Antone-

sku, koji nije želeo da direktno učestvuje u napadu na Jugoslaviju, podneo je memorandum vladi Trećeg Rajha tražeći da se Rumuniji dodeli jugoslovenski deo Banata i da se formira slobodna Makedonija sa autonomnom oblašću naseljenom Rumunima u Vardarskoj i Timočkoj dolini. Od Italijana je traženo obrazovanje koridora dolinom Timoka do nove granice Velike Albanije -u cilju uspostavljanja „latinske barijere“ u bloku slovenskih naroda. Zanimljivo je da je na drugoj strani ustaško-bugarsko savezništvo opravdavano stvaranjem novog „slovenskog sektora“ na Balkanu koji bi čvršće stegao Srbiju, iako je Pavelić govorio Hitleru o germanskom poreklu Hrvata.

Naređenjem načelnika Generalštaba Kraljevine Mađarske generala Henriha Verta od 11. aprila 1941. na okupiranim teritorijama zavedena je vojna uprava. Napravljena je razlika između starosedelaca (koji su na zauzetoj teritoriji stanovali pre 31. oktobra 1918. godine), doseljenika i kolonista, koji su proterivani. Mađarski okupatori su se rukovodili principom da se prema Srbima ima primeniti „čvršća ruka nego u svoje vreme prema Rumunima“. Jugoslovenski javni činovnici nisu mogli ostati na rukovodećim položajima. Izlaženje novina na srpskom jeziku moralo se odmah obustaviti. Srpske škole mogle su da rade privremeno samo na čisto srpskoj teritoriji i uz najstrožu kontrolu. Na zauzetim teritorijama funkcionisali su sudovi vojnih jedinica. Rad građanskih sudova (kaznenih i parničnih) mirovao je, što je važno i za unošenje promena u katastarske knjige.

Na sednici Ministarskog saveta Mađarske 13. aprila 1941. jasno je naznačen cilj mađarske strategije: okupacija i povratak teritorija do linije Dunava, do hiljadugodišnje mađarske granice koja je od Mađarske otrgnuta 1918. godine. Poslanik Mađarske u Moskvi Krištofi Jožef obavestio je sovjetsku vladu o razlozima mađarske vojne akcije protiv Jugoslavije. Krištofi je 12. aprila 1941. posetio Andreja Višinskog, zamenika narodnog komesara za spoljne poslove, saopštavajući mu da mađarska vlada ne može skrštenih ruku gledati raspadanje Jugoslavije, te je izdala naređenje vojsci da posedne „južne teritorije koje su istorijski pripadale Mađarskoj i koje su Srbi 1918. okupirali bez borbe, i prema odluci Trijanonskog mira dati Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca“. Sovjetska vlada nije odobravalala ovu akciju Mađarske (koja je ostavila na sovjetsku vladu „posebno loš utisak“), tim pre što se Mađarska sa Jugoslavijom graničila

OKUPATORSKA POLITIKA
U POROBLJENOJ JUGOSLAVIJI

Broj: 391-Preš-1941. Zagreb, 8. svibnja

OGLAS

Redarstveno ravateljstvo u Zagrebu izdaje radi opoznanja i ravnenja sljedeću

ODREDBU

1. Srbi i Židovi, nastanjeni u gradu Zagrebu smiju kretati na području grada Zagreba samo od 6 sati poselne do 9 sati navečer. Od 9 sati navečer pa do sutijutro ne smiju izlaziti na ulicu, već se imajuadržati u svojim stanicama.
2. Ulaziti na područje grada Zagreba i izlaziti sa područja Zagreba mogu Srbi samo uz **PREBIBOJNO ODOZNAJF** mjesne redarstvene vlasti, koje će se izdavati samo vrlo važnim slučajevima.

KOMMANDANTURBEFEHL

Die Juden müssen sich in den Städten abends und Aufbruch des Tages nur in ihren Wohnungen befinden. Von 6 bis 9 Uhr abends dürfen sie nur in ihre Wohnungen gehen. Von 9 Uhr abends bis zum Morgen dürfen sie nicht aus ihren Wohnungen auf den Straßen erscheinen. Der Aufenthalt auf den Straßen ist nur für die Besorgung der dringendsten Bedürfnisse gestattet. Demnachmass wird die öffentliche Sperrstunde für die Bevölkerung folgendermassen verlegt:

**Wochentags abends Sonntagabend 20 Uhr.
Sonnabend und Sonntags 18 Uhr.
Dementsprechend schliessen die Lokale.**

DIE JUDEN, die auch hier wieder im Tröben zu fischen versuchen, **DÜRFEN SICH NUR VON 6-9 UHR ABENDES ZERHEIL**. Weitere Einschränkungen für sie werden vorbehalten.

Der Befehl gilt ab heute.

Montag, den 28.VI.1941

DER KOMMANDANT VON BELGRAD.

НАРЕДБА

КОМАНДЕ БЕОГРАДА

Јевреји морају се у градовима и у околини града Београда и у околини Београда, околини и околини само у своје станове и станове, просторе и просторе за своје станове, и само ради општег интереса, од 9 часова вечера до 6 часова сутрања, не смеју излазити из својих станова и простора.

**Радици даном, изван Сребе, 20 часова
Суботи и недељом, 18 часова.
Према томе ће се затворити и локале.**

ЈЕВРЕЈИ, који и тако правима својим покушавају да иду рибу у мутно море, **СМЕЈУ ДА СЕ ПОЈАВЉУЈУ НА УЛИЦИ САМО ОД 6 ДО 18 ЧАСОВА**. Све потребно предајте се према наредбама оградних власти.

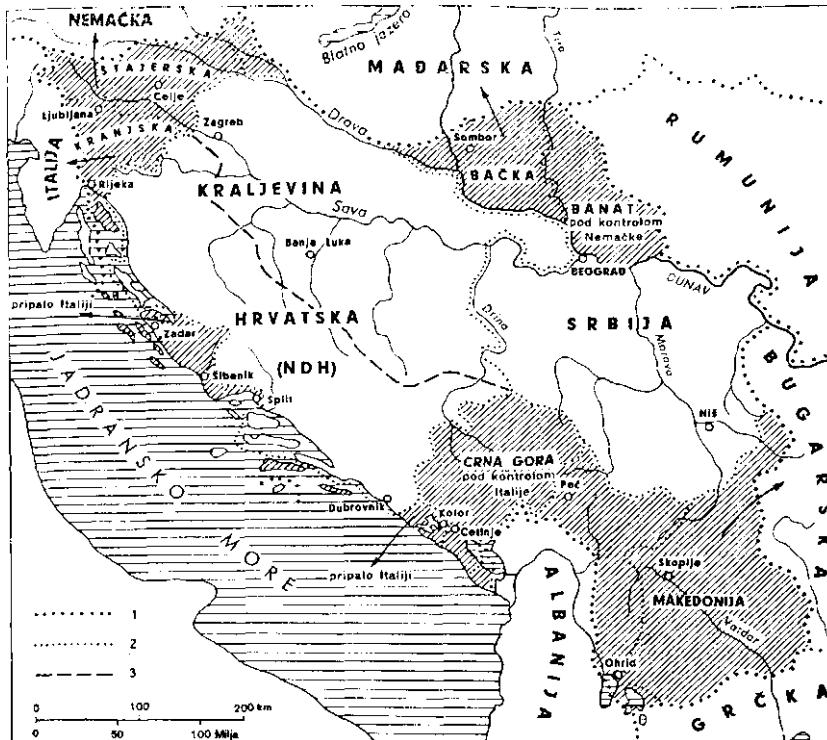
Ова наредба важи од данас.

Понедељак, 28.VI.41

КОМАНДАнт БЕОГРАДА

1. HITLER U MARIBORU, APRILA 1941.

2. POKRŠTAVANJE SRPSKOG STANOVNIŠTVA U NDH   3. USTAŠKA DISKRIMINACIJA SRBA I „ŽIDOVA“
4. OPSADNO STANJE U BEOGRADU

5. RASPARČAVANJE JUGOSLAVIJE 1941. GODINE 1) GRANICE JUGOSLAVIJE PRE APRILA 1941. GODINE 2) GRANICE IZDELJENIH TERITORIJA 3) NEMACKO-ITALIJANSKA DEMARKACIONA UNUA U NEZAVISNOJ DRŽAVI HRVATSKOJ

РЕДАКЦИЈА И АДМИНИСТРАЦИЈА
УЛ. БРАТСТВО 11
Тел. 21-04
6 СТРАНИЦА
1941

Централна БЪЛГАРИЯ

ДИРЕКТОР: НИКОЛА КОЛАРОВЪ

КАТАЛОГОВЕ

Извънредно издание

Днешната блокада на Скопи

Отъ рано сутринта на гражданитѣ бѣ забранено да излизатъ отъ домоветѣ си.

Законитѣ немалителни гости на града, следъ провѣряване на тѣхна самоличностъ, ще бѣдатъ освободени, а съмнителнитѣ ще бѣдатъ въдворени на мѣстожителство.

Блокадата се проведе при образцова дисциплина и без

OGLAS

Оdredujem, da se u roku od 8 dana imadu preseliti u druge dijelove grada Zagreba svi SRBI i ŽIDovi, koji stanuju na sjevernoj strani Maksimirske ceste, Vlaske ulice, Jelabičevog trga, bice do mitnice, kao i iz onih dijelova grada, koji se nalaze sjeverno od označenog cestovnog poteza.

Oni, koji se ne pokore ovoj odredbi, biti će po isteku gore označenog roka PRISILNO EVAKUIRANI na vlastiti trošak i KAŽNJENI po postojećim ZAKONSKIM PROPISIMA.

Marijon Nikšić v. r.

Среда, 24 Октобра 1941 г.

РЕДАКЦИЈА И АДМИНИСТРАЦИЈА
УЛ. БРАТСТВО 11
Тел. 21-04
6 СТРАНИЦА
1941

Централна БЪЛГАРИЯ

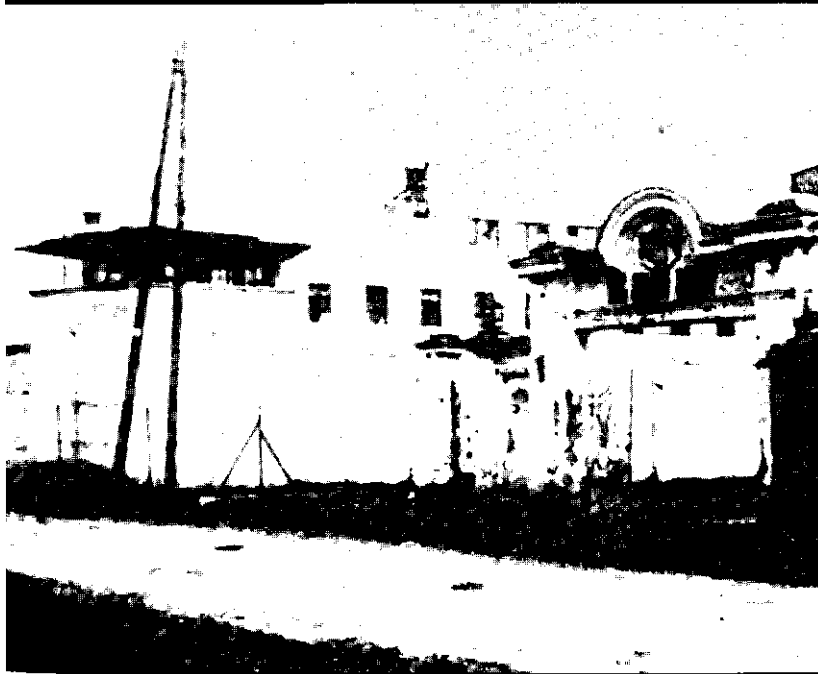
ДИРЕКТОР: НИКОЛА КОЛАРОВЪ

НАШАТА ЗАДАЧА

Следното издание на 24 октомври 1941 г. на "Централна България" съдържа извънредно издание с заглавие "Днешната блокада на Скопи". В него е публикувано постановление на българските окупатори в Скопје, което забранява на сръбски и еврейски граждани да излизат от домовете си. Вестникът информира, че законити гости на града ще бъдат освободени след проверка на самоличността им, докато съмнителните ще бъдат въдворени на местожителство. Блокадата е проведена при образцова дисциплина.

- 6. БУГАРСКИ ОКУПАТОРИ СУ ОКТОБРА 1941. ГОДИНЕ ЗАВЕЛИ БЛОКАДУ СКОПЛЈА
- 7. СРБИ I ЈЕВРЕЈИ ВАН ЗАКОНА У НДН
- 8. БУГАРСКА ПОЛИТИКА ДЕНАЦИОНАЛИЗАЦИЈЕ МАКЕДОНАЦА I СРБА У ЈУГОИСТОЧНОЈ СРБИЈИ

9. PAVELIĆ I STEPINAC POSLE „MISE ZAHVALNICE“ PRILIKOM OTVARANJA USTAŠKOG „SABORA“, 25. FEBRUARA 1942.

10. BANJKI LOGOR U BEOGRADU

11. KONCENTRACIONI LOGORI
U JUGOSLAVIJI

RAVNA TELJSTVO ZA JAVNI RED I SIGURNOST ZA NEZAVISNU DRZAVU HRVATSKU.

Broj: 15013/II-1941.

U Zagrebu, dne 30. srpnja 1941.

Predmet: Srbi i Židovi pod
sumnjom radi komu-
nizma-postupak.

VELIKIM ŽUPAMA - S v i e s t .-

REDARSTVENIM RAVNATELJSTVIMA : ZAGREB, BANJA-LUKA, SARAJEVO.-

U interesu javne sigurnosti imaju se svi Židovi /pokršteni
ili ne / i Srbi /prešli na katolicizam ili ne /, sačuvani pod sum-
njom radi komunizma, a protiv kojih inače ne predleži nikakav dokazni
materijal, da bi se mogli staviti pred prijevki sud, odpremiti u sabirni
logor župskog redarstvenog ravnateljstva u Gospiću.

U veći ovog naloga, obavijestiti i uputiti sve podložne vla-
sti.-

Za Dom Spretni !

Po nalogu Ravnateljstva:

PREDSJEDNIK ODBJEKA :

Vutuc, v.r.

Boer *12.9.41* *10* *10*
ZAGREB
 11. SEPTEMBER 1941
 11. SEPTEMBER 1941
 11. SEPTEMBER 1941
TELEGRAM
 Glavno uredništvo Pošte, Telegrafa i Telefonata
GLAVNOM STOŽERU DOMOBRANSTVA - ZAGREB.

Uputnik		Vrijeme prijave		Vrijeme posla		Vrijeme prijave		Vrijeme posla		Vrijeme prijave		Vrijeme posla	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14

ZAGREB 553/R 55.11/9.41.17.15.

URUČI SE DOSTAVITI YOCAN PPPI S KOMUNISTA I CERNIKA
 12. SEPTEMBRA SA SVIM PERSONALIJAMA I MATERIJALOM
 RAVNATELSTVO ZA JAVNI RED I SIGURNOST A POTOM LJUDE
 ODPREMITI U SABIRNI LOGOR JASENOVAC I TO SAMO U OVOM
 SLUCAJU. RAVNATELSTVO ZA JAVNI RED I SIGURNOST PRS.
 BROJ: 5527/1941. RAVNATELJ: EUGEN KVATERNIK V.R.

13. TELEGRAM EUGENA KVATERNIKA OD 11. SEPTEMBRA 1941. GLAVNOM STOŽERU DOMOBRANSTVA ZAGREB DA DOSTAVE SPISAK OD 50 KOMUNISTA KOJE TREBA UPUTITI U KONCENTRACIONI LOGOR JASENOVAC

14. GLEZE FON HORSTENAU, SLAVKO KVATERNIK I ZIGMUND KAŠE
15. PAVELIĆ I USTAŠKA VLADA POLAŽU ZAKLETVU
16. PAVELIĆ POZDRAVLJA HITLERA 6. VI. 1941.

**
m

· / ^ \ J *
p

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
MINISTARSTVO HRVATSKOG DOMOBRA NSTVA
6 LAV III STO III - ODIMI li tir«

* **BRZOJAVKA**

htdtu-

Üi-Xiji m • god. u --š^mi od D.K.P. pod br. 75

Primijesaa u Odsjeku u Sfinii

i- -.i 194 - god. u .iV.-ysati od D.K.P. Z a g r e b pod br.

SADKAZI DOKRATA

MINISTARSTVU HRVATSKOG DOMOBRA NSTVA

G i i v ü i 3 1 0 i J B

12.

Redarstvo EBBJN loa oäprvalti oko 400 Ciana i u
JASSHOVAC, jer prieti opasnost da se priključe pobunjanici*«.

I Za px-ijcipijanje Cigana potrebno 200 domobrana, loe je
[j e m o g u ć e o d r e d i t i j e d i n o o d o b u j a v a t o l j a k o g o s o b i j a 1 . a o r a S k e p u k o m i j »
I i i i m o m a n i S k o g 3 * l o p a ,

U smislu § 66 i točke 477 stavka tr^ća sluiboraik*—

—na odluku!

Bro.1 5370/Tajno

II DuÜCBSArgki 3 EOB

Opaxka ddifren: /	DciEni pröbo:		
Dešifirao i original uništio: /	O^K.t.		
—i;uj<> »94 - g. U i/PSsati	o a n x		
	KolAo primjerak?	i	
	Vri—	· V ·*/	
	PaOpu		

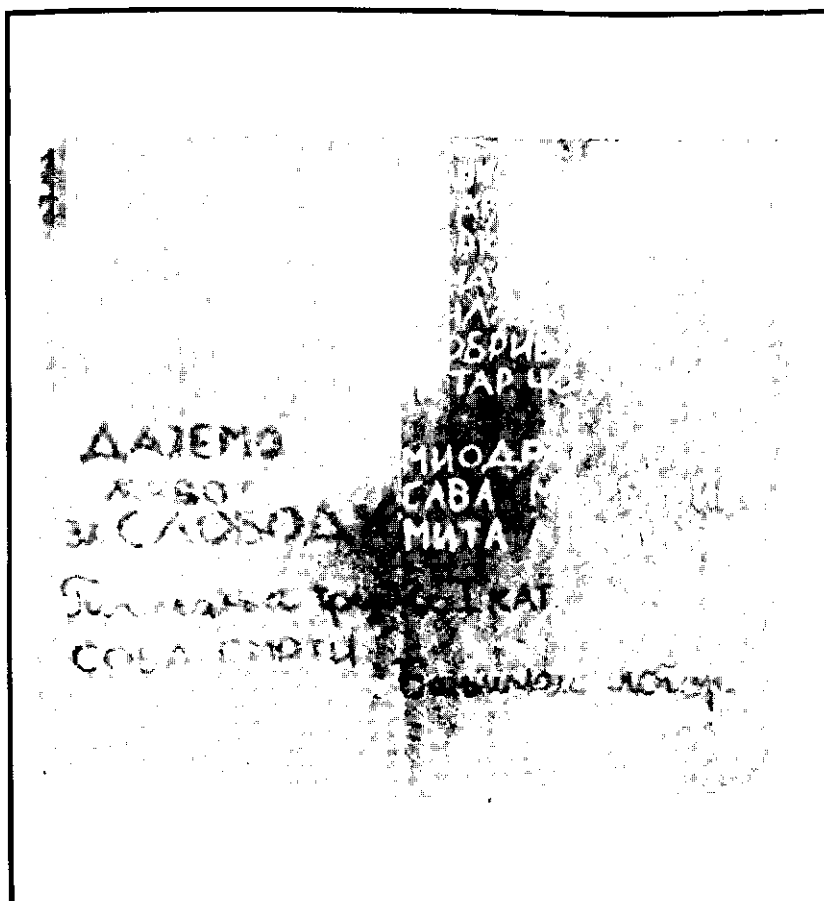
17 TELEGRAM 2 DOMOBRA NSKOG ZBORA OD 2. JUNA 1942. GLAVNOM STOŽERU MINISTARSTVA HRVATSKOG DOMOBRA NSTVA DA SE OBEZBEDE DOMOBRA NI ZA OTPREMANJE 400 CIGANA IZ ZEMU- NA U LOGOR JASENOVAC

18. POTPREDSEDNIK VLADE NDH DŽAFER KULENOVIĆ U BOSANSKOJ KRAJINI
19. PRIPADNICI 13. SS DIVIZIJE KLANJAJU - U PROČELJU BATALJONSKI I ČETNI IMAMI
20. JERUSALIMSKI MUFTIJA EL HUSEINI PRILIKOM POSETE SARAJEVU

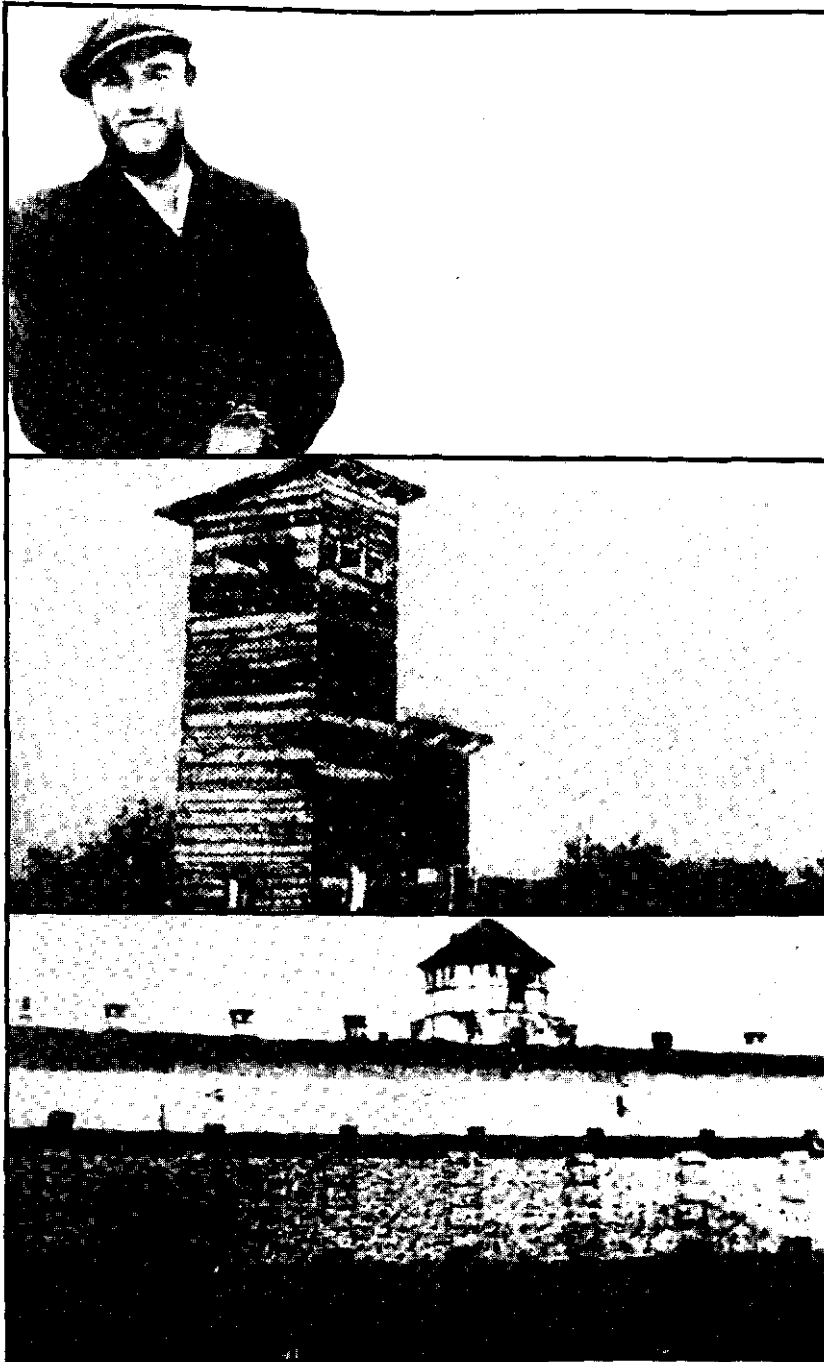

21. VEŠANJE RODOLJUBA U OKUPIRANOM BEOGRADU — AVGUST 1941.

22. CRVENA MARAMICA NA KOJOJ SU IZVEZENA IMENA POSLEDNJE GRUPE LJUDI IZ SOBE SMRTI
LOGORA NA BANJICI

23. PRED MASOVNO STRELJANJE U KRAGUJEVCU

24. ĆEDOMIR ĆUPIĆ, BORAC NIKŠIČKOG PARTIZANSKOG ODREDA PRED STRELJANJE (MAJ 1942)
25. KONCENTRACIONI LOGOR JASENOVAC BIO JE OPASAN ŽIGOM, ZIDANIM BUNKERIMA I VISOKIM OSMATRAČNICAMA S MITRALJESKIM GNEZDIMA
26. AUSTRO-UGARSKU TVRDAVU U STAROJ GRADIŠKI USTAŠE SU PRETVORILE U ZLOGLASNI LOGOR
— MUČILIŠTE LJUDI, ŽENA I DECE

27. NAROD KOZARE PRED KAPUOM JASENOVAČKOG LOGORA, JULA 1942

28. JUGOSLOVENI U LOGORU U NORVEŠKOJ

29. BRATIMLJENJE I SARADNJA S OKUPATOROM
30. KOLABORACIONISTI
31. ČETNICI SA NEMCIMA

a vojnički ju je napala iako je sa njom samo četiri meseca ranije potpisala ugovor o večitom prijateljstvu.

Ministarski savet Hortijeve Mađarske je 15. aprila 1941, polazeći od Hitlerovih obećanja („Možete uzeti koliko hoćete“) i „hiljadugodišnjih granica“, tražio teritoriju Banata i Međumurje („Sve dotle dok se ne sporazumemo sa Hrvatima, pretendujemo na ovu teritoriju“), pri čemu se mislilo na pregovore sa „hrvatskom vladom“ o prolaznom putu ka moru (pravcem Đekeneš—Zagreb—Rijeka) kao i o korišćenju slobodne luke na Jadranu. Nemci su obećavali Banat Mađarskoj, ali su od toga ustuknuli suočeni sa opasnošću izbijanja mađarsko-rumunskog sukoba, ukoliko bi mađarska vojska pokušala da okupira ovu oblast. Firer je imao razumevanja i za mađarski zahtev za lukom na Jadranu (Rijekom), ali kako se ona nalazila u italijanskoj sferi uticaja nije obećavao više od zalaganja da se Mađarskoj prizna pravo na slobodnu luku. Horti je zamoljen od Hitlera da Mađarska odustane od namere da uputi svoje trupe u Banat, pošto je Rumuniji zagarantovano da će Banat okupirati samo nemačka vojska. To nije bio konačan nemački stav prema kasnijim mađarskim zahtevima nego samo mera za sprečavanje eventualnih sukoba između mađarske i rumunske vojske.

Posedanje Banata Nemcima je odgovaralo i zbog nadzora ove oblasti kao žitnice, folksdojčera u Banatu, planova da se obrazuje švapska država, obezbeđivanja kontrole plovidbe Dunavom. Do stvaranja švapske države (Donaulanda) nije došlo, jer je Hitler odlagao taj plan za vreme posle rata. Jedno vreme se zanosio da preseli Švabe u „Rusiju“ posle njenog poraza, stvarajući od njih čuvare osvojenog prostora duž džinovskog puta koji je nameravao izgraditi od Urala do Ukrajine. Nemci su od jeseni 1940. postali i glavni vlasnici Bora. Herman Nojbaher je predviđao i stvaranje oblasti oko Gvozdenih vrata i Đerdapa, s tim što bi se na Dunavu izgradila džinovska hidrocentrala. Postojao je i plan da se Beograd proglasi za nemački grad i tvrđavu Rajha koja bi bila brana od „azijskih i slovenskih naroda“. Ovi planovi rađeni su s pozivom na iskustvo princa Ojgena (vojvode Eugena Savojskog) koji je uočio važnost Beograda i od njega hteo da napravi „habsburšku carsku tvrđavu“ i naseli ga Nemcima, čime bi se „Srbi odbili od Dunava i Beograda“.

Komanda IV mađarskog kraljevskog domobranskog korpusa 14. aprila 1941. izveštavala je kako na zauzetim teritorijama

„gospodare bande četnika“, napadaju mađarske vojnike, zajedno sa „komitima“ (naoružanim civilnim stanovništvom), što je u stvari način zastrašivanja i opravdanja uništavanja potencijalnih protivnika, u formi „pacifikacije“. Civile, uhvaćene sa oružjem, trebalo je na licu mesta streljati. Nemilosrdna odmazda nije bila samo pravo već i obaveza komandanata. Ovlašćene su komande korpusa da uzmu odgovarajući broj uticajnih i bogatih Srba koji se nalaze na visokim položajima, i da ih drže zatvorene na sigurnom mestu, uz javnu objavu da će „ukoliko ne prestane zulum četnika“, kao „zastrašujući primer“, biti streljan odgovarajući broj talaca. Komandanti su najradikalnijim sredstvima oduzimali oružje. Kao krajnje sredstvo u pojedinim opštinama, delovima grada ili celom gradu dozvoljena je evakuacija muškaraca starijih od 12 godina. „Ne treba se libiti ni masovnog interniranja.“ Internacija, pre svega Srba, u razne pokretne ili privremene logore tekla je od polovine aprila. Internirana su sva lica opasna po javni red i javnu bezbednost, kao i svi naseljeni Srbi, Jevreji doseljeni posle 31. oktobra 1918, te sva lica opasna sa gledišta državne i vojne bezbednosti. Predviđeno je osnivanje logora za približno 10.000 interniraca na teritoriji svake brigade. Najpogodnija mesta za otvaranje logora bila su naselja kolonista, čije će stanovništvo ionako biti internirano. Za logore su u obzir dolazile i prazne kasarne, fabrike, majuri, skladišta. Za vreme pretraga naselja u cilju otkrivanja „četnika i dobrovoljaca“ niko nije smeo posle 20^h napustiti svoj stan.

Mađarska je ostvarivala „suverenstvo“ nad zaposednutim teritorijama koje nisu nikada bile priznate kao dobrovoljno otuđene. U donetom Memorandumu o najvažnijim zadacima u „Južnom kraju“ od vojnih organa se tražilo da stvore uslove koji će dovesti do brojčanog, ekonomskog i moralno-političkog jačanja mađarskog elementa na posednutim teritorijama. Mađarska je sankcionisala faktičku situaciju 16. decembra 1941. donošenjem zakona o ponovnom priključenju osvojenih južnih teritorija mađarskoj kruni i njihovom ujedinjenju sa ostalim zemljama Mađarske, po kome su jugoslovenski građani — suprotno međunarodnom pravu i doktrini koja okupaciju tretira kao privremeni i prolazni čin — postali mađarski.

Opozicioni poslanik u Parlamentu (Nezavisna partija sitnih posednika) Endri Bajči Žilinski je pisao 21. aprila 1941. predsedniku vlade protiv „prljavog antisrpskog tona“ koji već

nedeljama „kulja“ iz mađarske štampe. Isticao je da ovakav stepen mržnje Mađari nisu ispoljili čak ni u prvom ratu. Osuđivao je pevanje preko radija „odvratne ratno-huškačke prizemne pesme“ *Stani, stani, pasja Srbijo*, koja je 1914. bila pesma „budimpeštanskog šljama“ a ne „poštenih vojnika“, „jer smo mi naučili da cenimo i poštujemo hlabrog srpskog neprijatelja, koji nas je u svemu dostojan“. Žilinski je istupao kao liberalni političar protiv pronemačke politike mađarske vlade sve dok ga njilaši nisu ubili decembra 1944. godine. Braneći Srbe, istupao je protiv kratkovide politike „oko za oko, zub za zub“, smatrajući da treba superiornošću pokazati „da smo bolji od njih“, ali radeći na ponovnom zbližavanju dva naroda toliko upućena jedan na drugog.

S ulaskom Nemaca u Pomoravlje i Makedoniju počeli su probugarski elementi da obrazuju „nacionalne komitete“ za doček Bugara. Centralni akcioni bugarski komitet stvoren je u Skoplju sa ciljem da obezbedi „red- i mir“ i priključenje Bugarskoj. Aneksijom Makedonije donet je Zakon o državljanstvu koji svim Makedoncima priznaje bugarsko državljanstvo. Srbi su proterani iz Makedonije ili odvedeni u logore. Bugarska je smatrala da nema te sile koja je više može odvojiti od Dobrudže, Makedonije i Jegejskog mora. Makedonija je bila i ostala klasična oblast bugarštine, zemlja bugarskog učitelja Klimenta Ohridskog i cara Samuila koji su, takođe, svojatani. Bugarske pretenzije se nisu zaustavljale na Makedoniji i vranjskom i pirotskom okrugu već je istican i bugarski karakter Pomoravlja s Nišom i Leskovcem. U Sofiji je maja 1941. osnovan Komitet za Pomoravlje s rezervnim generalom Georgi Hristovom, koji se zalagao za ulaganje svih snaga u pripremanju uslova za duhovno prisajedinjenje svih Bugara koji su živeli u slivu Morave, kao „bugarske“ reke.

Za gonjenje protivnika Bugari su organizovali tzv. kontrate koje su kružile po unutrašnjosti okupirane teritorije, progoneći i terorišući sve moguće protivnike.

Drugi vid protivurečnosti interesa manifestovao se u odnosima između kvislinških režima uspostavljenih od okupatora: ustaša i srpske vlade Milana Nedića, crnogorskih separatista i protagonista Velike Albanije, ustaša i muslimanskih autonomista, nemačke i italijanske frakcije ustaša, četnika i nedićevaca, ustaša i četnika, folksdojčera i ustaša u Sremu.

Protivurečnost interesa se, najzad, odražavala i u odnosima pojedinih okupacionih sila i kvislinških režima: ustaša i Italijana, Bugara i Nedića, Italijana i dela crnogorskih separatista koji su pretendovali na Sandžak, Metohiju i istočnu Hercegovinu. Oko Sandžaka sukobljavali su se, pored nemačkih i italijanskih^ interesi NDH i Velike Albanije, a na Kosovu Nemaca i Italijana, Bugara i Italijana, Velike Albanije i crnogorskih separatista, albanskih i srpskih kvislinga.

Ova protivurečnost interesa — zaoštavana isključivošću, međusobnom netrpeljivošću, a ublažavana nemačkom arbitražom — koja je davala prednost režimima i ličnostima najdoslednijim u sprovođenju nemačke politike — imala je za posledicu neotklonjive pukotine u okupacionom sistemu.

Nemačkom i bugarskom okupacijom (vranjskog i pirotskog okruga) Srbija je 1941. svedena na granice uže od onih pre balkanskih ratova. Zbog pomenutih pretenzija Humunije i Mađarske na Banat, kao i jake nemačke narodnosne grupe u njemu, Nemci su ga zadržali u sastavu Srbije, ali kao posebnu upravnu jedinicu s podbanom u Petrovgradu. Sve manje se pominjao prvobitni plan o osnivanju „Donaulanda“ obnavljanjem ideje iz vremena vojvode Eugena Savojskog o državi podunavskih Švaba, koja bi gospodarila Dunavom i predstavljala „kapiju Beča“.

Hrvatska je s Bosnom i Hercegovinom ušla u sastav Nezavisne Države Hrvatske — bez Dalmacije, predate Italiji rimskim ugovorima maja 1941, sem obale od Splita do ispod Dubrovnika, ostrva Hvara i Brača, Hrvatskog primorja i dela Gorskog kotara, te Međumurja, pripojenog Mađarskoj, što je od prvog dana unosilo nezadovoljstvo u ustaško-italijanske i ustaško-mađarske odnose. Nezavisna Država Hrvatska pokazala je težnju za širenjem u pravcu dela Sandžaka koji se graničio s Bosnom, a na drugoj strani rano istakla zahtev da dobije Srem, koji su joj Nemci predali tek oktobra 1941, zadržavajući privilegovan položaj za svoju narodnosnu grupu.

Bačka, Baranja i Međumurje, sa slovenačkim Prekomurjem, našli su se u sastavu Mađarske i bili formalno anektirani decembra 1941.

Slovenija je podeljena između Nemačke, Italije i Mađarske. Još u Generalnom planu od 6. aprila predviđeno je da se slovenački krajevi koji se na jugu graniče s Koruškom i Štajerskom, a nekada su pripadali Austriji, priključe ovim

oblastima. To područje, isticalo se u Privremenim smernicama, Vrhovna komanda je imala da preda, čim dođe do „smirenja u zemlji“, nadležnim gaulajterima. Naređenjem italijanske 2. armije od 14. aprila 1941. Komandi 22. armijskog korpusa, za guvernera u zoni Ljubljane postavljen je divizijski general Benedeto Fiorenzuoli, komandant divizije „Re“. Posle mađarskog pripajanja Prekomurja Italija je ostali deo Slovenije formalnom aneksijom organizovala u okviru tzv. ljubljanske pokrajine, kojom je upravljao visoki komesar. Bivši ban dravske banovine Marko Natlačen stupio je u saradnju s Italijanima po dolasku na čelo Konzulte, savetodavnog tela građanskih političara iz redova SLS i liberala, koji su se bili stavili u službu okupatora, nasuprot patriotskim grupama hrišćanskih socijalista, sokola i grupe naprednih kulturnih radnika, koji su s komunistima 27. aprila obrazovali Antiimperijalističku frontu slovenačkog naroda. Ova jedinstvena antifašistička formacija slovenačkih komunista i građanskih rodoljuba stvorena je u vreme kada je i fizički opstanak Slovenaca dolazio u pitanje, a spona s jugoslovenskom zajednicom bila prekinuta. Antiimperijalistička fronta slovenačkog naroda je 1941. predstavljala jedini moralni, politički i borbeni podstrek narodu, jezgro njegovog novog i šireg okupljanja pod vodstvom komunista, negaciju nacionalnog nihilizma i putokaz za slovenačko borbeno jedinstvo u predstojećim događajima. S porukama KPJ o nastavljanju borbe, osnivanje Antiimperijalističke fronte je bilo jedina svetla epizoda u aprilskom bespuću.

Faktičkim pripajanjem Donje Štajerske, Gorenjske, dela Dolenjske i Mežničke doline Trećem Rajhu, započela je politika denacionalizacije, s pripremama za iseljavanje Slovenaca u Sleziju, Italiju, Bugarsku, NDH, prema Himlerovim rasističkim merilima. Povodom povraćaja „nemačkih“ zemalja, Hitler je 28. aprila 1941. posetio Maribor (sada nazvan Marburg, kao nekada u Austro-Ugarskoj), tražeći od fašističkih organa da one i po stanovništvu ponovo budu nemačke. Faktičkom aneksijom dela Slovenije, Hitler je prihvatio pravno neodrživu tezu da je Austrija posle 1918. bila nastavljač i naslednik Austro-Ugarske, a ne nova država. Folksdojčeri iz Bukovine, Dobrudže i Tirola, kao i izvestan broj folksdojčera iz ljubljanske pokrajine, počeli su da naseljavaju oblasti Slovenije anektirane Trećem Rajhu. U njima su Nemci zabranili slovenački jezik, štampu i udruženja. Prvobitnim planom bilo je predviđeno da se odatle iseli preko

260.000 Slovenaca, ali je ustanak onemogućio masovno iseljavanje. Do polovine jula 1941. u Srbiju je iseljeno preko 7.000 Slovenaca, a u jesen 1941. u Treći Rajh preko 30.000. Jedan broj Slovenaca preseljen je i u NDH.

Bugarska je, pored većeg dela Makedonije, anektirala jugoistočnu Srbiju s okruzima vranjskim i pirotskim. Privremene smernice govorile su o predaji „bugarskih Makedonaca“ i ustupanju Makedonije Bugarskoj kako bi ova dobila „etničku granicu“. Na intervenciju kralja Borisa III, Hitler je Bugarima dao Ohrid, kojemu su oni pridavali značaj bugarskog političkog i verskog centra u prošlosti. Bugarska je na Kosovu okupirala kačanički i delove uroševačkog i gnjilanskog sreza. Zapadna Makedonija je, voljom Italije (uprkos bugarskom protivljenju) priključena Velikoj Albaniji u čiji su sastav takođe ušli Kosovo i Metohija i delovi Crne Gore, s Plavom, Gusinjem, Rožajem i Ulcinjom.

Privremene smernice spominjale su nezavisnost Crne Gore pod italijanskim protektoratom. Italijanska politika smanjivanja ove zemlje proširivanjem Velike Albanije, zatim aneksijom Boke Kotorske, kao i ostavljanjem Crnoj Gori samo dva sandžačka sreza, pljevaljskog i bjelopoljskog, razočarala je neke crnogorske separatiste, jer se sukobljavala s njihovim ambicijama da obnove „veliku Crnu Goru“. Siromašnu zemlju je 1941. opteretilo i 5.000 kolonista koji su se pod pritiskom vratili u stari zavičaj, uglavnom s Kosova i iz Metohije. Uspostavljanjem Civilnog komesarijata, sa Serafinom Macolinijem na čelu, Crna Gora je dobila blaži okupacioni režim, koji, međutim, nije mogao da skrije perfidnu italijansku politiku prema njoj, bez obzira na navodno posebne simpatije za ovu zemlju zbog porekla italijanske kraljice. Sandžak je ostao u italijanskoj zoni interesa, no s tim što su Nemci zadržali Novi Pazar u sastavu Srbije, radi kontrole Ibarske doline kao važne saobraćajnice, a na Kosovu rudnik Trepču s tri sreza.

Crnogorski separatisti su bili nezadovoljni „sakaćenjem“ Crne Gore na račun Albanaca i „Hrvata“, koji su dovodili u pitanje Sandžak, Kosovo i Metohiju kao „prapostojbinu Crnogoraca“. Teritorijalno sužavanje Crne Gore činilo je iluzornim separatistička očekivanja da se u oslanjanju na Italiju obnovi „Velika Crna Gora“. Crna Gora je dočekala okupaciju s građanskim frontom podeljenim na separatiste, kojima je odobren rad, jer su se zalagali za novo mesto Crne Gore u

Novoj Evropi", i unioniste koji su računali da će se obnoviti Kraljevina Jugoslavija sa srpskom premoći.

Kosovo se najvećim delom nalazilo u interesnoj sferi Italije, ali su deo držali i Bugari i Nemci (okrug Kosovska Mitrovica), radi eksploatacije Trepće i obezbeđivanja pruge u Ibarskoj dolini. Kosovski komitet nosilac je iredentističko-separatističkih shvatanja od svog osnivanja 1919, a naročito od 1939, kada je ponovo pod zaštitom italijanskih trupa stigao u Tiranu. Bio je 1941. prvi oslonac okupatorskoj vlasti na Kosovu i Metohiji. Slovensko stanovništvo našlo se pod pritiskom albanske većine. Dobijanjem prava na jezik, škole i svoje nacionalne ambleme, stvorene su iluzije da je nastupilo nacionalno oslobođenje. Otpočelo je sa proterivanjem kolonista, Srba i Crnogoraca, u težnji da se stvori etnički čisto Kosovo, potiskivanjem naseljenika sa zemlje i pljačkom njihove imovine. Veleposednički barjaktarski sloj, masovno pomognut od albanske sirotinje, postao je glavni nosilac organizovanog progona slovenskog stanovništva. Hiljade Srba i Crnogoraca prelazile su Ibar i Prokletije, tražeći spas u Srbiji ili Crnoj Gori.

Uspostavljaajući okupacioni sistem, nove države i režime, okupatori su se oslanjali na snage koje su i pre rata bile nosioci separatizma, podele Jugoslavije i fašističke ideologije — pre svega na ustaše i nemačku manjinu, kao i na druge nacionalne manjine, ugnjetavane i obespravljene u Kraljevini. Pripadnici nemačke manjine su se 1941. deklarirali kao nemački državljani. Među do juče nacionalno nezadovoljnim narodima i manjinama javile su se iluzije o nacionalnom oslobođenju.

Srbija je činila celinu s Banatom, u kome je vlast pripadala folksdojčerima, istočnim Sremom do njegovog pripajanja NDH u jesen 1941. koji je Pavelić počeo kolonizovati nameravajući da od njega stvori „žitnicu" Hrvatske, i okrugom Kosovska Mitrovica sa srezovima lapskim, vučitrnskim i zvečanskim, pod nemačkim i albanskim nadzorom, pod vojnim zapovednikom Srbije. Nemačka vojna uprava imala je zadatak da iskoristi do maksimuma privredne potencijale Srbije, da obezbedi tesnu upravnu i ekonomsku vezanost Srbije za Treći Rajh, nezavisno od kasnijeg političkog položaja Srbije prema ovome. Vojno držanje Srbije obrazlagano je pored ekonomskih razloga i osiguravanjem veza između Trećeg Rajha i Balkana uopšte, veza neophodnih za snabdevanje, transport i eventualne stratejske pokrete trupa. Tokom rata Nemci nisu pokazivali nameru

da zadrže Srbiju kao deo Trećeg Rajha, svodeći okupaciju na izvlačenje maksimalnih privrednih koristi. Vojno-birokratsku upravu Srbije sačinjavali su, pored vojnoupravnog zapovednika, opunomoćenik nemačkog Ministarstva inostranih poslova, generalni opunomoćenik za privredu, vojno-obaveštajna služba ABVER i Glavni ured bezbednosti pod Himlerovim rukovodstvom. Uprava se mogla podeliti na političko-administrativnu, privrednu i kontrolnu. Vojni zapovednik Srbije bio je najviša vlast u okupiranoj Srbiji. Zemlja je bila podeljena na feldkomandanture, krajskomandanture u okružnim mestima i ortskomandanture uspostavljene u svim većim mestima. Pored vojnog zapovednika Srbije postojao je zaseban štab za administrativnu i političku upravu Srbije. Maršal Gering je za svog generalnog opunomoćenika za privredu u Srbiji postavio Franca Nojhouzenu, generalnog konzula i grupenfirera, koji je bio direktno vezan za Geringa, podređujući rad svoje ustanove izvršenju nemačkog četvoro godišnjeg plana. Među nemačkim vojnim i civilnim funkcionerima nije bilo jedinstvene politike. Nemački uredi su delovali tromo, nejedinstveno, birokratski; šefovi ovih ureda (upravnih, ekonomskih i policijskih) među sobom su bili u sukobu, boreći se za lični prestiž, tako da se o Srbiji sa stanovišta vojno-okupacione uprave govorilo kao o „zemlji sedmoro nepokretnih“.

Nemačku politiku u Srbiji sprovodio je Milan Aćimović, ministar unutrašnjih poslova u Stojadinovićevoj vladi, koji se našao na čelu Saveta komesara, odnosno komesarske vlade, obrazovane krajem aprila 1941. godine. Ova „vlada“ predstavljala je pomoćni izvršni organ Upravnog štaba nemačkog komandanta Srbije. Uz Aćimovića su nemačku politiku sprovodili i Dimitrije Ljotić, sa svojom fašističkom organizacijom Zbor, i ruska emigracija. Učvršćivanju okupacionog sistema doprinosile su i vojne i političke ličnosti Kraljevine Jugoslavije koje su odranije ispoljavale pronemačka osećanja, pod utiskom nemačkih pobeda 1939—1941, uverene u konačnu pobedu Hitlerovog novog poretka. Obnavljanjem dunavske, drinske i moravske banovine stari aparat vlasti je uključen u okupatorsko-kvislinšku upravu. Sem na podršci kvislinških grupa i predstavnika javnog života Kraljevine, koji su se uključili u novi poredak, okupacioni sistem se zasnivao i na podršci privrednih krugova, raspoloženih da nastave rad uprkos državnom porazu.

Srbija nije imala status vazalne države, niti je bila međunarodno priznata. Srpska administrativna uprava postavljena je internom odlukom vojnog zapovednika Helmuta Ferstera. Aćimovićevu „vladu“ narod je primio kao tipičnu vazalnu tvorevinu. Srpski kvislinzi su uzaludno uveravali narod da su mu najveći prijatelji Nemci. Aćimovićev Memorandum iz juna 1941. upućen nemačkom zapovedniku generalu Šrederu pokazuje do kojeg stepena kvislinzi nisu shvatali svoju podređenu ulogu, tražeći bolji položaj za Srbiju u okviru „novog poretka“, pre svega objedinjavanje srpskih teritorija i stanovništva u okviru šire Srbije, pod nemačkim pokroviteljstvom (Kosova i Skoplja, Crne Gore, dela Sandžaka i Hrvatske, Bosne), kao vekovnog etnografskog područja srpskog naroda. Kasnije je slično pokušavao i Nedić, nalazeći da bi time osigurao zaštitu Srba, obezbedio povoljniji položaj u Hitlerovoj „Novoj Evropi“ i stvorio protivtežu drugim vazalnim režimima italijanskog i nemačkog fašizma — velikoalbanskom i NDH, prema Bugarskoj i Mađarskoj.

Vlada ni avgusta 1941. nije poverena Dimitriju Ljotiću, već Milanu Nediću, jer su Nemci i u Srbiji vodili računa o autoritetu ličnosti i uticaju koji je ona mogla imati u narodu. No Ljotić se osećao kao siva eminencija u svim akcijama u okupiranoj Srbiji. Imao je izgrađen propagandni aparat i uživao poverenje Nemaca. Njegove pristalice su bile malobrojne, ali su se isticale fanatizmom. Ljotić se oslanjao na realnu silu svoje partijske vojske obrazovane u jesen 1941. u vidu dobrovoljačkih odreda od 4.000 ljudi, koji su sa Nemcima učestvovali u borbama protiv partizanskih odreda, a takođe i u krvavim zločinima protiv pristalica narodnooslobodilačkog pokreta.

Među kvislinškim grupama ispoljavao se nesklad političkih pogleda, naročito među onima koje su bile sastavljene od pripadnika različitih nacija i vera, jer se među njima razvijao rivalitet. Vođe su razdvajale lične ambicije i mržnja. Poznati su razlaz Pavelića i Slavka Kvaternika 1942, Sekule Drljevića i dela crnogorskih separatista 1941, netrpeljivost između Draže Mihailovića i Ljotića. Javne ili pritajene sukobe podsticali su i predstavnici nemačkih i drugih vojnih, stranačkih i političkih službi, ili su ih pak smirivali, zavisno od interesa okupatora, koji su se i među sobom konfrontirali kada se radilo o prestižu jedne službe nad drugom.

Nemci, Italijani, Bugari i Mađari sprovodili su denacionalizaciju srpskog, slovenačkog, makedonskog i hrvatskog življa na okupiranim i anektiranim teritorijama. Na ovim drugima primenjivano je zakonodavstvo država koje su izvele pripajanje. U ljubljanskoj pokrajini zaveden je italijanski režim, blaži i elastičniji od nemačkog u Gorenjskoj i Štajerskoj. Do sredine jula 1941. doseljeno je na napuštenu imanja u područjima koja je anektirala Mađarska više od 15.000 Čango-Sekelja iz Bukovine. Doseljavam su i „vitezovi“ iz Mađarske. Rad Matice srpske je suspendovan, a imanja Srpske patrijaršije i srpskih manastira stavljena pod sekvestar. Srbi su u municipalnim većima bili predstavljeni tek simbolično, a u Predstavničkom domu Mađarskog parlamenta zastupljeni jednim poslanikom — Milanom „Laži“ Popovićem. Srpska prezimena su mađarizovana. Na okupiranim područjima širili su se ogranci mađarskih partija. Bugari, koji su u Makedoniji zamenili nemačke trupe, zabranili su upotrebu makedonskog imena, jezika i natpisa u službenoj komunikaciji i doveli svoje činovnike i sveštenike. Makedonska mladež upisivana je u razne bugarske poluvojne, fašističke i nacionalističke omladinske organizacije: „Otac Pajsije“, „Branik“, „Legionari“, „Ilindenci“, „Opolčenci“ i druge. Bugarska pravoslavna crkva stavila se u službu bugarskog okupatora. Kolonisti i srpsko stanovništvo doseljeni u Makedoniju posle 1918. iseljavani su i imovina im je oduzimana. Za zvanične jezike u zapadnoj Makedoniji proglašeni su italijanski i albanski; razrađivana je teorija o albanskom poreklu makedonskog naroda. Fašistička partija Albanije (FPA) okupljala je albansku i tursku omladinu, razvijajući nacionalnu mržnju prema Makedoncima. Bugarska ekspanzija na teritoriji Srbije obrazlagana je time što je Morava navodno bugarska reka.

Srpsko stanovništvo proferivano je iz NDH, s Kosova i Metohije. Do kraja rata u Srbiju je, prema podacima Nedićevog Komesarijata za izbeglice, došlo oko 240.000 Srba (i Slovenaca) izbeglih ili prinudno iseljenih iz drugih krajeva Jugoslavije, mada najnovija istraživanja povećavaju njihov broj na 400.000. Prihvatanjem izbeglica, Nedić je stvarao mit o sebi kao spasiocu i ocu Srba, iskorišćavajući proterano stanovništvo za manipulacije u okvirima politike služenja okupatoru, i na taj način zloupotrebljavajući činjenicu što je ono, sticajem ratnih okolnosti, prinuđeno da napusti svoja prebivališta.

Najteži vid denacionalizacije vršen je u NDH, koja je pretvorena u poligon za uništavanje srpskog življa, Jevreja i Cigana. Ustaše su smatrale da na teritoriji NDH mogu živjeti samo Hrvati i Muslimani; ovi drugi su, iz nacionalističkog egoizma, proglašeni za „cvijet hrvatstva“, a Bosna i Hercegovina za „dušu i srce“ Hrvatske. Ustaška „rasna revolucija“, uperana protiv Srba, Jevreja i Cigana, radi čišćenja hrvatske nacije, sprovedena je fizičkim uništavanjem, preseljavanjem i prekrštavanjem. Kao ultranacionalističke snage, ustaše su, ako izuzmemo njihov specifični spoj s klerikalizmom, reprodukovale nacistička shvatanja autoritarnog nacionalizma i totalitarizma, koja su predstavljala karakterističnu pojavu u toj fazi evropske istorije. Pod udar ustaškog terora dolazili su, sem Srba, i Hrvati i Muslimani proglašeni za izdajnike hrvatskog naroda. Zakonska odredba za odbranu naroda i države, doneta 17. aprila 1941, predviđala je da za „zločinstvo veleizdaje“ odgovaraju svi oni koji povrede „časť i životne interese hrvatskog naroda ili bilo na koji način ugroze opstanak Nezavisne Države Hrvatske ili državne vlasti“. Uništavanjem Jevreja ustaše su sledile nemačku rasističku politiku. Njihova propaganda je od prvog dana NDH razvijala klimu progona proglašavajući Srbe za vekovne neprijatelje hrvatskog naroda, strano telo, doseljenike na tlo Hrvatske. Zakonskim odredbama zabranjena je ćirilica, pravoslavna vera prekrštena u grkoistoćnu, pravoslavne verske škole ukinute; Srbi su otpušćani iz službe, hapšeni i odvođeni u logore, imovina im pljaćkana, kretanje ometano.

Prvi masovni pokolj stanovništva na teritoriji NDH izvršen je 27 i 28. aprila 1941. u selu Gudovac, pored Bjelovara. U Gudovcu je živelo više od 1.000 stanovnika, od ćega 50 porodica srpskog porekla. Zloćin su opisali Lazo Tesla i Branko Jurlina u knjizi *Šćo radite, o ljudi*. Pokolji su nastavljeni maja 1941. u vojnićkom kotaru i u Glini. Ustaška klanja dobila su neviđene razmere u Hercegovini juna 1941. i u Lici, na Kordunu, u Baniji i Bosni jula iste godine. Rasistićke odredbe davale su osnovu za masovni teror nad srpskim stanovnišćtvom i Jevrejima.

^ Ustaše su likvidirale oko 40.000 Cigana, uglavnom u jasenovaćkom logoru. U logoru Jadovno (u blizini Gospića, podignutom juna 1941) ubijeno je 7 do 10.000 ljudi. Masovna pogubljenja vršena su i na Pagu, u Krušćici (kod Travnika), Đakovu, Osijeku, Sisku, Staroj Gradišćki. U Jasenovcu je od leta 1941. do

oslobođenja logora i kraja NDH pogubljeno 500.000—600.000 ljudi.

Nastojeći da se otresu 1.900.000 Srba u NDH, koji su činili više od jedne trećine njenog stanovništva, ustaše su, pored fizičkog uništavanja u masovnim masakrima, pribegavale i preseljavanju kolonista preko Save i Drine — u Srbiju, gde se inače, od prvog dana NDH, sklanjao veliki broj Srba da bi izbegao smrt. Do polovine jula 1941. u Srbiji je našlo utočište oko 85.000 Srba iz NDH. Progonjeni Srbi — posebno oficiri, trgovci i političari — prebegavali su i u italijansku zonu.

Pod udarom ustaša našla se i srpska pravoslavna crkva u NDH sa svojim sveštenstvom, koje je ubijano ili proterivano. Ona je teško doživela slom Kraljevine Jugoslavije. Njeno sveštenstvo nije bilo izloženo samo progonima u NDH, već i na područjima koja su bila anektirana od Bugara i Mađara, dok su Nemci internirali patrijarha Gavrila Dožića.

Rimokatolička crkva u NDH uklonila je 1941. paravan centra duhovnog okupljanja katolika i prihvatila ustaški poredak. Kao moćna materijalna, ideološka i duhovna snaga, ona je preko svoje hijerarhije, s nadbiskupom Alojzijem Stepincem na čelu, davala legalnost ustaškoj vlasti. Pozdravljajući čin od 10. aprila 1941, Stepinac je u stvaranju NDH video božiju providnost. Legalizaciji ustaške vlasti on je dao prilog posetom Slavku Kvaterniku i poglavniku Anti Paveliću, a posebnom okružnicom, od 28. aprila 1941, pozvao je sveštenstvo zagrebačke dijeceze da ispuni dužnost prema mladoj hrvatskoj državi. Drugi crkveni velikodostojnik, nadbiskup vrhbosanski Ivan Sarić, ispevao je krajem 1941. odu Poglavniku, kao što je to ranije radio u slavu Franje Josipa, prestolonaslednika Ferdinanda, cara Karla, pa i kralja Aleksandra. Nadbiskup je bio oduševljen što je Poglavnik, osnivač nezavisne države, bio „sin naše grude“. Vatikan je u NDH uputio opata Đuzepea Ramona Markonea, u svojstvu papskog legata, čime je *de facto* priznao ustaški režim. Poistovećujući katoličanstvo s hrvatstvom, episkopat rimokatoličke crkve je podsticao tekuću nacionalnu konfrontaciju. Pored učestvovanja u konverziji pravoslavaca, on nije hteo da zna ni za progone predstavnika srpske pravoslavne crkve u NDH, prelazeći čak i preko izgnanstva 360 sveštenika iz dela Slovenije anektiranog Trećem Rajhu.

Biskupska konferencija rimokatoličkog episkopata zauzela se za primenu ustaškog zakonodavstva o prekrštavanju na

osnovama kanonskog prava, tj. za dobrovoljno prelaženje iz pravoslavne vere u rimokatoličku, ali sem ove formalne ograde, u suštini beznačajne s obzirom na karakter zakona NDH i smisao prekrštavanja, nije stavila nikakav prigovor ovom duhovnom genocidu. Menjanju vere da bi se spasio život ustaški ideolog Mile Budak je izrazio devizom: „Ili se pokloni, ili se ukloni“. Nadbiskup Stepinac i drugi predstavnici crkvene hijerarhije, s izuzetkom mostarskog biskupa Alojzija Mišića i nadbiskupa beogradskog Josipa Ujčića, nisu protestovali radi obustavljanja progona Srba. Vrhbosanski nadbiskup Šarić i banjalučki biskup Jozo Garić bili su otvoreno na strani ustaškog režima. Rimokatolička crkva nije reagovala ni protiv ubijanja ili deportacije Jevreja i Cigana.

Stepinčevu politiku podržavanja ustaša napadali su i političari u emigraciji. Vjećeslav Vilder je preko Radio-Londona osuđivao Stepinca i kler što nisu dali od sebe „ni glasa saučešća“ prilikom krvavih pokolja Srba. „A sada eto oko Stepinca počinjaju se najveća zverstva na svećenicima jedne i druge crkve, bratska se krv lije potocima, da se iskopa što veći jaz, na silu se pravoslavni prevode na katoličanstvo a mi ne čujemo glas protesta nadbiskupa Stepinca, nego čitamo kako učestvuje na fašističkim i nacionalističkim paradama.“ Vilder iz emigracije govori o mraku koji je pao na glavu i dušu nadbiskupa Stepinca, zaključujući da je on od toga časa „**POKOJNIK U SVOME NARODU I SVIJETU**“.

NDH i njen poredak prihvatilo je i vodstvo El-Hidaje, organizacije Ilmije (muslimansko sveštenstvo). Reis-ul-ulema Islamske vjerske zajednice u NDH Fehim Spaho, brat Mehmeda Spahe, pozdravio je NDH i poglavnika u Gazi-Husref-begovoj džamiji 11. maja 1941. godine.

Muslimanski autonomistički prvaci predali su Nemcima posle proglašenja NDH tzv. aprilsku peticiju naklonjenu nemačkom patronatu. Među glavnim autonomistima nalazili su se: Uzeir-aga Hadžihasanović, Nedžad-beg Sulejmanpašić, Mustafa Softić, inž. Suljaga Salihagić iz Banjaluke. Autonomisti su odbacivali tvrdnju da su Muslimani Hrvati, već posebna narodnost, „čiju osnovu određuje islam“. Protiv muslimanskih autonomaških aspiracija istupao je i Zigmund Kaše, kojije februara 1943. smatrao da se „ne može diskutovati sa Muslimanima ako neće da se ugrozi njemački ugled u ovom prostoru“. Poslanik Trećeg Rajha u Zagrebu je osporavao postojanje posebne „bosanske

narodnosti", a na drugoj strani predlagao da se Memorandumu muslimanskog autonomističkog kruga iz novembra 1942. upućenom Hitleru ne pridaje značaj, tim pre što je bio anonimnan.

Ustaškim pokoljima suprostaviće se nemački okupatori kada budu shvatili da pogromi utiču na rasplamsavanje ustanaka i jačanje samoodbrambenog stava Srba, zahtevajući da ustaše vode politiku tzv. pacifikacije i obustave masovna ubistva.

Jedan broj viđenijih Muslimana osudio je u rezolucijama posle izbijanja ustanaka ustaško orgijanje i založio se za mir i versku toleranciju, nastojeći da skine odgovornost sa sebe, ali u okvirima rezervi okupatora prema ustaškoj nacionalnoj politici i vlastitih autonomističkih osećanja — u suštini, bez namere da prekine saradnju s ustašama. Sve više im je postajalo jasno da je muslimanski identitet bio doveden u pitanje njihovim proglašavanjem za Hrvate, a individualnost Bosne i Hercegovine osporena novom ustaškom administrativnom podelom. Donošenje muslimanskih rezolucija (El-Hidaje, Banjalučke, Mostarske, Tuzlanske, Prijedorske i drugih) vid: je reakcije na to da se zločini pripisuju isključivo Muslimanima, usled čega oni odbacuju od sebe odgovornost, nastojeći da spreče osvetu u budućnosti. Analiza pojedinih rezolucija svakako pokazuje da su iza nje stajali napredniji donosioci, ali one većinom nisu izražavale otpor Muslimana ustašama, budući da su nastavljali i dalje da im služe, već vid odbrane da ustaše i katolički kler ne prevaljuju zločine nad Srbima isključivo na njihova pleća. Bio je to pokušaj ograđivanja od zločina nad srpskim življem iz straha od budućih posledica. Sa inkriminacijom katoličkog sveštenstva, čija je politika prekrštavanja podsećala na špansku inkviziciju, pod udar osuda su dolazili i ustanici, kojima je prišao i deo „muslimanskog ološa". Sa osudama ubistava Srba osuđivana su i ubistva Muslimana „pod izlikom srpstva, komunizma, gajretovštine, sokolstva, jenesa, jerezaštva itd.". Rezolucija Muslimanskog narodnog odbora iz Sarajeva od 1. decembra 1941. oštro je napala nosioce ustaške vlasti kao „društveni ološ", „harangiran" od „pitomaca sa Janka-Puste", odbacujući kao licemerstvo građenje u Zagrebu najveće džamije na Balkanu.

Ustaše su podržavali i političari iz Jugoslovenske muslimanske organizacije (JMO). Tako je Osman Kulenović do novembra 1941. bio potpredsednik ustaške vlade, kada ga je zamenio uticajniji brat Džafer. Među istaknutijim prvacima

JMO nalazili su se na strani ustaša i Hamid Kurbegović, Ismet-beg Kapetanović i drugi. Od frankovački orijentisanih Muslimana, istaknutih funkcionera režima, izdvajali su se ustaški doglavnik Ademaga Mešić, zatim Mehmed Alajbegović, kasniji ministar inostranih poslova NDH, Hakija Hadžić, Alija Šuljak i drugi. U Hrvatskom saboru našlo se početkom 1942. godine 11 predstavnika Jugoslovenske muslimanske organizacije.

Gleze fon Horstenau vodio se od postavljenja kao „nemački general u Zagrebu“, a od kraja 1942. sa titulom „nemački opunomoćeni general u Hrvatskoj“ u rangu „komandujućeg generala i sa ovlašćenjima ravnim zapovedniku jednog vojnog okruga“. Za Glezea fon Horstenaua Hitler je bio čovek kome je „istorijska sudbina odlučila da . . . bude osvetnički mač stare carevine“. U razgovoru sa Hitlerom zalagao se da se od Hrvatske načini jedna druga Slovačka, jer „hrvatski narod je svom svojom dušom za Nemačku, dok je Italija strašno omrzuta“. Iako je Hitler prepuštao NDH italijanskom uticaju, on nije bio spreman da taj uticaj na ovom prostoru bude potpun. Gleze fon Horstenau upućen je u Zagreb da pomogne Slavku Kvaterniku da se što pre formira „policajska vojska“ u NDH i da utiče na neutralizaciju italijanskog uticaja na tu vojsku. Vasa Kazimirović navodi da je Horstenau zabeležio da „Hrvati“ firera „upravo mistično obožavaju“, da zadržavaju prema Mađarima odbojnost a prema Italijanima mržnju. Želeli su nemačko vodstvo, čak i nemačke uniforme. Hitler je davao prvenstvo italijanskim interesima južno od Drave, zadržavajući za Nemačku u tom prostoru samo privredne interese. Prepuštanje Dalmacije Italiji smatrao je stvaranjem kamena spoticanja i izvorom sukoba između Italije i „Hrvatske“, čime se obezbedivala uloga Nemačke kao arbitra. Nalazio je da su rasne osnove „Hrvata“ **drukčije od onih „orijentalaca“**, čime je **video** drugu provaliju između nacija koje su do tada živele u jednoj državi. Ipak, Treći Rajh nije hteo rizikovati svoj savez sa Italijom, koji je za Ribentropa bio svetinja, jer se ipak radilo o osovini Berlin—Rim. Ribentrop je upozoravao Zigmunda Kašea, poslanika Rajha u Zagrebu, najjaču ličnost u NDH, koja je podržavala Pavelića, da je politika sa Italijom „alfa i omega nemačke politike“, i da se ne smeju ugrožavati odnosi između dveju sila osovine zbog „Hrvatske“. Italijani su mrzeli generala fon **Horstenaua kao Austrijanca koji je uznosio habsburšku monarhiju**. Italijani nisu mogli da skriju svoje neraspoloženje prema

Nemcima, smatrajući da je njihova politika u Hrvatskoj u suprotnosti sa italijanskim interesima.

Poslanik Trećeg Rajha u NDH Zigfrid Kaše predao je 21. aprila 1941. akreditiv Paveliću. Ovaj „zatucani Prus“, kako ga naziva Horstenau, držao je do kraja stranu ustašama, nasuprot Glezeu fon Horstenau i nemačkim višim oficirima i komandantima koji su se rano uverili da su oni svojom nacionalnom politikom i slabom vojnom efikasnošću smetnja stabilizaciji političko-ekonomskih prilika. Horstenau i Kaše su se sukobili, radeći jedan protiv drugog, zbog različitih prilaza ustašama i njihovom „rešavanju nacionalnog pitanja Srba“ u NDH. Kaše je isticao „borbene kvalitete ustaša“, „revolucionarnost“, pomoć koju su ukazali Rajhu u aprilskom ratu. Horstenau je smatrao Austro-Ugarsku uzor-državom, dok je Kaše bio poklonik i sluga nacionalsocijalizma. Dok je Horstenau protestovao protiv zločina nad Srbima, dotle je Kaše smatrao da je to „ventil revolucionarnog duha“. Horstenau takođe nije smatrao Bosnu „organskim delom nove države“. Cenio je Hrvatsku seljačku stranku kao daleko jaču po uticaju od ustaša. Istrebljenje Srba u NDH osećali su sami Nemci kao bezumnu i štetnu politiku, s obzirom na nacionalnu strukturu ove marionetske države. NDH je započinjala život, kao što ističu nemački posmatrači, u znaku „uništavanja same sebe“. Na teritoriji NDH, s Bosnom i Hercegovinom, Srba je bilo 1 milion 847 hiljada ili 30,56%, Hrvata 3 miliona i 69 hiljada ili 50,78%, Muslimana 717 hiljada ili 11,86%, a ostalih sa folksdojčerima 410 hiljada ili 6,80%. Protiv Srba bio je usmeren zakonski dekret od 17. aprila 1941. „Za zaštitu naroda i države“, čime je praktično u NDH uvedeno vanredno stanje. Posebni ured za hrvatski jezik služio je politici jezičke čistote, to jest izbacivanju srpskih reči i izraza njihovim zamenjivanjem „hrvatsko-nacionalnim izrazim^“. Ćirilica je zabranjena 25. aprila 1941. godine. Zamenjivana su imena gradova i sela koja su u naslovu nosila srpsku oznaku, ličnosti iz srpske ili jugoslovenske istorije, pa i ona vezana za vladiku i pesnika Rada Petrovića Njegoša. Srpska pravoslavna crkva je postala žrtva ustaškog terora, a njene ustanove pljačkane. Pljačkom Jevreja i Srba stvarao se jedan sloj privilegovanih prvaka pokreta i izvršilaca, sloj ljudi koji se preko noći obogatilo. Pljačkane stvari su formalno predavane „ustaškoj riznici“, ali su dobrim delom i privatno razvlačene i prisvajane. Mnogi sveštenici, među kojima i vladike, pobijeni su ili prinudno

iseljeni preko Drine i Save, u Srbiju. Pavelić se nadao da će asimilovati Muslimane proglašavajući ih za „cvijet“ i najčistiji deo hrvatskog naroda. Na Srbe je gledao kao na Hrvate koji su tek u nedavnoj prošlosti odvojeni od svog naroda, najčešće putem prelaska u pravoslavlje. Katolička crkva ih je smatrala „disidentima“ ili „otpadnicima“ od „vjere svojih otaca“, koje treba ponovo vratiti pod okrilje katoličke crkve. Uz podršku Vatikana Stepinac je nastojao da se u novostvorenoj situaciji oslobodi „šizmatika“. NDH je trebalo da postane snažna katolička balkanska država. Deo klerofašista je zagovarao vaskrsnuće „svete Hrvatske“, koja ima „mačem i pokršta- vanjem da širi slavu Boga i katoličke hrvatske nacije“. Zakon o prelazu jedne vjere na drugu, donet 3. maja 1941. predviđao je da dozvolu prelaza daju mesne vlasti, ali se ova odobrenja nisu smela davati Srbima — učiteljima, sveštenicima, trgovcima, bogatim zanatlijama, imućnim seljacima i inteligenciji uopšte.

Simbioza ustaša i klerikalaca dovela je do specifičnog vida fašizma u NDH, koji se poduhvatio da likvidira jednu trećinu stanovništva ove vazalne tvorevine Trećeg Rajha i Italije. Herman Nojbahter je 1943. ustaške zločine smatrao „najgroz- nijim masovnim ubistvima u svetskoj istoriji“ ili da je „recept za pravoslavne ustaškog vođe i poglavnika Ante Pavelića podsećao na religiozne ratove najkrvavijih vremena“. Fašizam je stvorio pretpostavke za ove svirepe zločine sa svojom rasnom politikom i masovnim fizičkim likvidacijama i mučenjima. Hitler je govorio Paveliću da hrvatska država, ako želi da potraje, „bar 50 godina mora voditi jednu netolerantnu nacionalnu politiku“. Ustaška ideologija je pored fašističko-rasnih načela sadržavala i frankovačko-klerikalistička shvatanja. U historiografiji se podseća da je Josip Frank prvi uneo strah od velike Srbije; ukazuje se na antisrpsku delatnost sarajevskog nadbiskupa Josipa Šadlera, „čiji su intelektualni đaci“ bili i Ante Pavelić, Mile Budak, Andrija Artuković, Viktor Gutić i drugi, dok je general Stjepan Sarkotić u Bosni pre Pavelića bio zabranio ćirilicu.

Hitlerove rasističke ideje iz *Mein Kampf-a* i fašistička praksa uništavanja „inferiornijih naroda“ samo su okvir politi- ke fizičkog uništenja Srba u NDH. Opravdanje se nalazilo u sadašnjosti i prošlosti. Iz dubine prošlosti izvlačene su činjenice o kasnijem doseljenju Srba u hrvatski prostor, negativnoj istorijskoj ulozi Srba, osveti za „srpsku tiraniju“ između dva

svetska rata. Razvijeno je uverenje da je nastupio povoljan istorijski trenutak, da se, uz oslonac na fašističke sile, konačno reši „srpsko pitanje“ u Hrvatskoj.

Psihološku osnovu nacionalizma ustaše su gradile na etnocentričkoj koncepciji o posebnom značaju svog naroda u istoriji. Idealizirana je društvena i politička prošlost Hrvata u starini. Pavelić je razlikovao Hrvate od Srba rasno i verski, po poreklu, etnički, antropološki, po kulturi. Isticao se hrvatski kulturni primat u odnosu na druge narode. Granica između dva sveta, ili Zapadne i Istočne imperije, kao što je govorio „poglavnik“, nalazila se na Drini. Hrvatska se, smatrao je, nalazila na području gde se nakadašnje Rimsko Carstvo „razlomilo“ na dva dela, gde se od najranijeg doba borio Istok sa Zapadom i gde se i danas vodila borba za zapadnu ili istočnu civilizaciju. U toj borbi Hrvatska je predstavljala najistureniju borbenu tačku Evrope, civilizacije i čovečnosti. Hrvatski klerofašisti su etnički prisvajali i Crnu Goru. Po Kerubinu Šegviću, Crnogorci još nisu u celosti bili prihvatili „srpsku narodnu misao“. Za sve nevolje hrvatskog naroda okrivljavani su Srbi i Jugoslavija nazivana „krinkom“ antihrvatske politike. Na Slovence su gledali kao na „alpske Hrvate“. Hrvatskoj je 1918. bilo nametnuto teško ropstvo od strane Beograda, a Srbi su bili „tuđinski tlačitelji“. Na Beograd se gledalo kao na centar primitivnih balkanskih metoda. „Srpski imperijalizam“ kvario je odnose sa Italijom i onemogućavao rešavanje „jadranskog pitanja“ koje su jedino bile u stanju da reše Italija, Hrvatska, Crna Gora i Albanija. U borbi protiv „sužanjstva“ nametnutog hrvatskom narodu, Pavelić je tražio da se odbaci „molitvenik“ u borbi sa „razbojnicima“ i da se „na ljutu ranu mora metnuti ljuta trava“. Na ruševinama „beogradske tiranije“ trebalo je da vaskrsne samostalna i nezavisna hrvatska država. Ovaj teroristički rad ustaše su nazivale revolucionarnim. Ustašku propagandu protiv Jugoslavije svojski je podržavala klerikalna propaganda, koja je na Jugoslaviju gledala kao na „sektarsku državu“, kojom je gospodarila Srbija, „shizmatična država“ koja mrzi katoličku crkvu, papu i Hrvate zato što su katolici. Kerubin Šegvić je pridavao SPC značaj koji ona nije imala, ističući da je „skizmatična crkva“ bila jača i od suverena i od političara.

Kvislinški režimi u Jugoslaviji, uspostavljeni pod okupatorskim pokroviteljstvom, imali su od samog početka usku osnovu,

koja se dalje sužavala u srazmeri s nestajanjem iluzija da su okupatori nosioci nacionalnog oslobođenja. Ustaška vlast je počivala na terorizmu, polazeći od rasističkih nacionalnih predstava i teza o stvaranju čiste hrvatske države posle „ustaške revolucije“ od 10. aprila 1941.

Sistemu okupatora odgovarali su organi vlasti Kraljevine Jugoslavije zbog njihove otuđenosti od naroda, birokratskog centralizma i građanske suštine, pa su zato banovine, opštine, sreska načelstva, finansijske postaje, poreske uprave, službe katastra, policija i žandarmerija uključeni u sastav okupatorskog i kvislinškog aparata. Ova vlast je ipak imala pomoćni karakter, jer su odlučujuću reč vodili okupatorske komande, obaveštajni centri, politički savetnici i stručnjaci za privrednu eksploataciju. Stvarane su i nove administrativne, političke, policijske i vojne ustanove. Ustaše su osnovale domobranstvo, pod komandom Slavka Kvaternika, Ustašku vojnici van redovne vojske, Oružništvo i Ravnateljstvo za javni red i sigurnost za NDH, s Eugenom Kvaternikom na čelu; u Srbiji su organizovani Srpska državna straža i Srpski dobrovoljački korpus Dimitrija Ljotića; u Crnoj Gori ustrojani su avgusta 1941. „krilaši“ (naziv za staru crnogorsku žandarmeriju). Pod okupacijom su legalizovale rad predratne profašističke organizacije, separatističke stranke i grupe: Ljotićev Zbor, Stojadinovićev „Slovenski jug“, Crnogorska federalistička stranka.